

ŠIAULIEČIŲ PORTRETAS PAGAL SENĄJĄ FOTOGRAFIJĄ

(XX A. ŠIAULIŲ MIESTO GYVENTOJŲ ISTORINĖ IR ANTROPOLOGINĖ
CHARAKTERISTIKA PAGAL SENĄJĄ FOTOGRAFIJĄ)

Jonas Nekrašius

Šiaulių universitetas

Filosofijos katedra

P. Višinskio g. 38, Šiauliai

El. p. jonas.nekrasius@gmail.com

Fotografija ne tik atspindi jau seniai praėjusius įvykius, tuometines gyvenimo realijas, kuriose praktiškumo poreikis tampa bene svarbiausias, tačiau taip pat atskleidžia jose tvyrančią nuotaiką, žmonių išvaizdą, laikyseną ir kitas charakteringas detales, įamžina žmogaus veidą, charakterį, svarbiausius bruožus, nuotaiką, aprangą ir kt. požymius. Ji vis labiau įsitvirtina žmogaus gyvenime, lydi nuo gimimo iki mirties. Fotografija turi vieną svarbią savybę, kurios neturi kiti menai – tai dokumentiškumas. Ypač tai pasakytina apie žmogaus portretą. Fotografija akimirksniu ištraukia iš laiko erdvės vaizdo detalę ir bet kuriuo metu gali ją vėl paskleisti neribotu tiražu. Dailininkas panašų vaizdą kuria linija po linijos, kol gauna visumą, o fotografas tą visumą apima vienu mygtuko paspaudimu. Toje laiko tėkmėje, kaip ir fotografijoje, neegzistuoja senatis, nes nuotraukoje sustabdytas vaizdas išlieka nepakitęs visą laiką. Ypač toks dokumentiškumas ir objektyvumas svarbus antropologijos mokslui.

Fotografija papildo kaimo, miesto, šeimos kronikas, jos pagalba iš veidų ir vaizdų sudėliojami metraščiai. Žvelgiant į kito žmogaus atvaizdą, aiškinamas savas. Fotografija, apimanti daugiasluoksnę informaciją apie antropologinę, kultūrinę, socialinę, istorinę žmogaus situaciją, yra labai svarbus pažinimo šaltinis.

Antropologija ir fotografija

Fotografija – tai ilgalaikis prisiminimas, tam tikra prasme – laiko sustabdymas. Ji svarbi kaip veidų ir vaizdų antropologija, kuri leidžia pažvelgti į konkretaus žmogaus tipą. J. Balys, apibūdindamas antropologinį lietuvių tipą, rašė: „Lietuvių tarpe dažniausiai sutinkame vidutinio ūgio arba daugiau negu vidutinio ūgio asmenų; jų odos spalva dažniau

rausva, negu gelsva; plaukai lygūs ir šviesūs (nuo linų ligi pelenų spalvos); akys irgi šviesios (dažnai pilkos arba pilkai mėlynos); jie yra vidutiniai apskritagalviai; jų veidas neilgas ir daugiau keturkampis, negu apskritas; nosis trumpa, platoka ir neaukšta, jos nugarėlė yra tiesi arba įgaubta (konkavinė); nosies galas tiesus arba užriestas, plačiomis šnervėmis“ (Balys, 2000: 63).

Atsiradusi antropologijoje fotografija suteikė galimybę pažvelgti į tam tikrus kultūros objektus ne tik tyrėjui, bet ir su surinkta medžiaga norinčiam susipažinti asmeniui. Jis mato ne tik tyrėjo surinktą rašytinę medžiagą, bet ir konkretų vaizdą. Fotografija – ikonografinė ir vaizdinė medžiaga, kuri suteikia galimybę pažinti ir išvelgti tam tikrus skiriamuosius kultūros, subkultūros bruožus. Iš fotografijų galima tyrinėti fizinius žmonių duomenis, išorinius bruožus, aprangą, įvairias tradicijas ir kt.

Fotografija yra labai svarbus žinių ir informacijos šaltinis antropologijos mokslui, kuris tyrinėja žmogaus kilmę, jo fizines kūno ypatybes ir dvasines savybes. Povilas Višinskis (1875–1906) vienas pirmųjų Lietuvoje pritaikė fotografiją mokslui – antropologijos tyrimams. 1896–1898 m. jis parengė etnografinę studiją „Antropologinė žemaičių charakteristika“, kurią iliustravo ir savo darytomis fotografijomis (Nekrašius, 2006: 10–21).

Keliaudamas po Šiaulių kraštą (Žemaitiją), Višinskis atliko antropologinius tyrimus ir matavimus, taip pat padarė 170 fotografijų. Per šią ekspediciją Višinskis fotografavo ne tik žemaičių tipus, valstiečius, bet ir kaimo muzikantus, šokėjus, dainininkes, miestelius, dvarus ir kt. Savo mokslo darbo „Antropologinė žemaičių charakteristika“ (1898) pratarmėje Višinskis nurodė: „Medžiaga rinkta 1896 ir 1897 m. vasarą. 1896 m. daugiausia dariau antropometrinius matavimus ir fotografavau. Šiuo tikslu keliavau po Žemaičius, ir mano kelionė truko nuo liepos 14 iki rugpjūčio 20 d. Matavau 106 žmones ir padariau 170 nuotraukų, aplankydamas Užventį (Šiaulių aps.), Pavandenės mstl., Žebenų (Žebenavo) dv., Varnius, karūziškių dv. (Raseinių aps.), Padiėvyčio dv., Tverus, Rešketėnų dv., Plungę, Karteną, Kretingą, Palangą, Darbėnus, Salantus, Mosėdį, Skuodą, Truikinus (caro garbei pavadinta Aleksandrija), Ylakius, Židikus, Pikelius, Vieksnius, Papilę, Tryškius, Minupių sodą, Žeberius, Augėnus, Ušnėnus. 1897 m. vasarą nedaug tematavau, nedaug ir nuotraukų padariau, visą laiką buvau Užvenčio apylinkėse, užrašinėčiau liaudies tikėjimus, padavimus, legendas, burtus ir prietarus, pasakas ir t. t.“ (Višinskis, 2004: 11–12).

1898 m. Višinskio darbas „Žemaičių antropologinė charakteristika“, susidedantis iš 132 puslapių, buvo baigtas ir, pridėjus fotografijas, buvo išsiųstas Petrapilio universitetui. Višinskis, siųsdamas į Petrapilį nuotraukas, savo darbo pabaigoje rašė: „Pritrūkęs sveikatos ir laiko, aš iki galo savo veikalo neužbaigiau. <...> Labai gailiuos, kad dabartiniu metu negaliu pateikti visų fotografijų, o turiu tenkintis tomis, kurias turiu po ranka, nors daugelis iš jų nelabai charakteringos. Čia pateikiu 76 daugiausia mano surinktų žemaičių drobių pavyzdžius ir fotografijas – žemaičių daiktų kolekcijos, kurią aš noriu atiduoti Imperatoriškosios mokslų akademijos Etnografijos muziejui, dalį. Išvardyti trūkumai mano veikale atsirado todėl, kad per daug plati tema, kad šitas rašinys yra pirmas mėginimas rašyti pasirinktąją temą ir kad reikėjo mokytis ne tik daryti antropometrinius matavimus, bet ir fotografuoti“ (Višinskis, 2004: 119–120).

Višinskis už šį konkursinį darbą buvo apdovanotas pagyrimo raštu. Petrapilio universiteto mokslinė taryba pažymėjo, kad darbas parašytas su didele meile savo tautai, jame sukaupta daug originalių stebėjimų, brėžinių, fotonuotraukų.

Savo darbe Višinskis nagrinėja fizines žemaičių savybes, pateikia individualius tirtų asmenų, daugiausia valstiečių, matmenis. Pasak Višinskio, XIX a. pabaigoje žemaičiai buvo vidutinio tiems laikams ūgio (168,5 cm vyrų ir 155,6 cm moterų), vyravo šviesios akys, tiesi nosis, kaštoninė plaukų spalva. Galvos smegeninė dalis buvo apvali, veidas – posiauris, kakta – stati, dantys – stambūs, kūno sudėjimas – tvirtas (Višinskis, 2004: 8).

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje yra įdomus albumėlis, kuriame saugomos Višinskio fotografijos (VUB RS f.1-D 443), skirtos mokslo darbui „Antropologinė žemaičių charakteristika“ iliustruoti, ir nuotraukos iš 1898 m. jo ir draugų kelionės V. Kudirką aplankyti. Šios nuotraukos yra vertingas kultūrinis palikimas, jos turi didelę istorinę vertę, atskleidžia Višinskio, kaip fotografo ir tyrinėtojo, talentą.

Šiame albumėlyje yra Višinskio darytos nuotraukos Šiaulių krašte, Kuršėnuose, Pašvitinio parapijos dvare, Žemaitijoje, Ušnėnuose, Užventyje, Pernaravo dvare, Ariogaloje ir kt. Lietuvos vietovėse, kuriose užfiksuoti vaizdai ir žmonės. Tai svarbus istorinis dokumentas, turintis išliekamąją vertę, padedantis susidaryti vaizdą apie to meto lietuvių gyvenimą ir buitį. Ypač įdomios Višinskio darytos jo tirtų žmonių nuotraukos. Fotografijos įdomios meniniu ir antropologiniu bei etnografiniu požiūriu, vaizduoja to meto žmonių tipus, jų gyvenimą ir buitį (Nekrašius, 2006: 14–21).

Senoji Šiaulių fotografija ir šiauliečių portretas

Šiauliuose fotografija atsirado apytiksliai prieš 145 m. Artima amatams ir menui fotografija, arba šviesodailė, Šiauliuose tapo žinoma dar prieš 1863 m. Pirmieji fotografai, įsteigę fotoateljė Šiauliuose, buvo Abelis Girša Eidelšteinas ir Mortchelis Karpesas. Vėliau įsikūrė Chabaso, Zakso, J. Arnsono, B. Zatorskio ir kt. ateljė. Jie fotografavo šiauliečius, darė jų portretus, vinjetes, grupines nuotraukas (žr. plačiau: Nekrašius, 2006: 351–382).

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios fotoateljė klientai galėdavo užsisakyti vizitinę ar kabinetinę fotografiją. Populiariausios buvo vizitinės, arba vizitinio formato (pranc. *carte de visite*), nuotraukos, užklijuotos ant 10–11 cm ilgio ir 6–7 cm pločio kartono. XX a. pradžioje miesto fotoateljė buvo daroma vis daugiau maždaug dvigubai didesnio – kabinetinio portreto (pranc. *cabinet portrait*) – formato nuotraukų. Dažniausia tai buvo šiauliečių portretai. Vizitinės ir kabinetinės fotografijos buvo populiarios iki Pirmojo pasaulinio karo. Jos buvo priklijuotos ant standartinio dydžio kartono kortelių (*visite carte*, arba *cabinet portrait*), ant kurių daugeliu atvejų buvo nurodoma ateljė savininkas ir adresas bei kt. duomenys, kurie skyrė vieną ateljė nuo kitos. Priekinėje kartonėlio dalyje buvo klijuojama fotografija, o po ja įrašoma glausta informacija: fotografo pavardė ar ateljė pavadinimas, vietovė, kurioje įsikūrusi dirbtuvė. Vizitinės ar kabinetinės fotografijos nugarėlės dalis buvo puošiamą įmantraus šrifto įrašais: nurodoma fotografo pavardė ar ateljė pavadinimas, adresas, gauti apdovanojimai ar nuopelnai. Tokius dekoratyvinius žymenis fotografijų nugarėlėse naudojo Šiaulių fotografai: B. Abramavičius, J. Arnsonas, G. Chabasas, M. Rubinšteinas, S. Šmuilovas, B. Zatorskis, Ch. I. Zaksas ir kt.

Daugelis Šiauliuose dirbusių profesionalių fotografų savo fotoateljė fotografavo žmonių portretus. Jie siekdavo kuo tiksliau perteikti individualų žmogaus portretą, išvaizdą. Klientai galėjo pasirinkti portretus nuo mažiausio iki natūralaus dydžio, natūralias, akvarele ar aliejiniais dažais paspalvintas nuotraukas.

Analizuojant Šiaulių miesto ir apylinkių žmonių fotografijas ir portretus, galima surasti kai kuriuos išorinius žmonių panašumus ir dėsningumus, susidaryti sampratą apie vietos gyventojų tipą ir kilmę. Juose atsiskleidžia charakteringos žmonių detalės – jų laikysena, aplinka, daiktai, mados, papročiai ir kt. Senoji fotografija leidžia pažvelgti laiko tekme į savitus šiauliečių bruožus, nuotaikas, aprangą, padeda atlikti

antropologinę jų charakteristiką, kuri atspindi praeities miestiečio ar net šiauliečio (šiauliškio) savitą sampratą. Savo prisiminimuose, rašytuose šio straipsnio autoriui apie prieškarį Šiaulius, nuo 1949 m. Australijoje gyvenantis Aleksas Gabecas, teigia: „Anais senais laikais jaunystėje buvome gana išdidūs, gimę ir augę Šiauliuose. Net ir dabar, jei kas paklausia iš kur kilęs, dažnai atsakau, kad esu šiaulietis (tada mes sakydavome – šiauliškis). Ne žemaitis, ne aukštaitis, ne dzūkas ar kapsas, nei žydas, nei koks arabas – o tikrai šiauliškis, atrodė, jog mes ypatingi lietuviai“ (Gabenas, 2005).

Bene seniausi išlikę šiauliečių portretai ir grupinės nuotraukos yra saugomi Šiaulių „Aušros“ muziejuje ir privačiuose kolekcininkų rinkiniuose. Tai Šiaulių fotografo G. Chabaso apie 1878 m. daryti nežinomų šiauliečių portretai, taip pat fotografų J. Arnsono, B. Zatorskio, S. Šmujlovo, M. Rubinšteino, Ch. Zakso, M. Chotimlianskio, G. Rivkindo, M. Paukščio, A. Petkevičiaus ir kt. miesto fotografų ateljė darytos miestiečių nuotraukos. Jos būdavo paklijuojamos ant kartono, vėliau sudedamos į albumus. Susipažinus su šiuose rinkiniuose esančiais ikonografiniais medžiaga ir įvairiuose rinkiniuose esančiomis fotografijomis ir portretais, buvo atlikti šiauliečių išorinių bruožų ir charakteringų požymių, užfiksuotų laikotarpyje nuo XIX a. pabaigos iki XX a. 5-ojo dešimtmečio senojoje fotografijoje, kai kurie vizualiniai tyrimai ir įvertinta jų antropologinė charakteristika. Buvo tiriamos abi fotografijų pusės. Tiek averse, tiek reverse aptinkama tekstų, įrašų, žymenų, įvairių marginalijų, suteikiančių svarbios informacijos apie pavaizduoto asmens tapatybę, fotografijos datą ir vietą. Atliktame antropologiniame šiauliečių portretų tyrime senojoje fotografijoje išryškėjo kai kurie dėsniumai ir ypatybės.

Tyrinėjant šiauliečių portretus fotografijose, galima pastebėti bendrų vizualinių žmonių panašumų, dėsniumų ir specifinių bruožų. Tai veido bruožai, šukuosenos, apranga, laikysena, įvairūs aksesuarai, kuriuos diktavo tuometinė mada ir kt. aplinkybės. Šių bruožų ir detalių dėsniumui nemažos įtakos turėjo politinė situacija, socialinė ir ekonominė asmens padėtis, profesija, fotografavimo dingstis ir daug kt. veiksnių.

Fotografijoje daug kas priklausė ir nuo fotografo, kuris siekdavo kuo tiksliau atspindėti individualias fotografuojamo žmogaus savybes, to laiko žmonių kultūrinę ir socialinę charakteristiką, o tai neatsiejama nuo antropologinio žmogaus vystymosi.

Straipsnio apimtis neleidžia plačiai išnagrinėti ir nusakyti visų šiauliečių portreto ypatumų, bendrumų ir įvardyti žmonių, kaip biologi-

nių būtybių, antropologinę raidą. Šiame straipsnyje trumpai aptariami labiausiai pasikartojantys antropologiniai žmonių bendrumai ir panašumai, užfiksuoti fotografijose, pateikiamia istorinė, kultūrinė ir antropologinė šiauliečio charakteristika senojoje fotografijoje nuo XIX a. pabaigos iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos.

Peržiūrėjus apytiksliai šimto metų laikotarpio fotografijas, kuriose užfiksuoti žinomi ir nežinomi šiauliečiai, siekiama aptarti nuotraukose pavaizduotų asmenų bendrą charakteristiką, padiktuotą specifinės to meto aplinkos ir laiko. Žinoma, vystantis fotografijai, kito ir plėtėsi jos galimybės, tačiau pats žmogus liko savitas, nepakartojamas ir individualus. Šiauliečių fotografų darbuose užfiksuotos miestiečių gyvenimo akimirkos: jų laikysena, buitis, materialūs daiktai, mados, papročiai ir kt. – visa tai, kas svarbu antropologijos mokslui, kuris tiria fizinę žmogaus būklę, jo kilmę ir vystymąsi, suteikia naudingos informacijos tyrimams. Šios fotografijos pasako apie to laikotarpio žmonių išvaizdą ir laikyseną gerokai daugiau nei knygos ar meno kūriniai.

Pagal fotografavimo laiką ir stilių galima išskirti šiuos šiauliečių portretų tipus: nuo XIX a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo, Nepriklausomybės laikotarpis, Antrojo pasaulinio karo metai, pokaris, Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpis ir t. t.

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios šiauliečių portretuose žmonių veidai pakylėti, sudvasinti, susikaupę. Jau pats fotografavimo seansas atėjusiems į ateljė žmonėms yra išskirtinis aktas, iškilmingas momentas jų gyvenime. Nepriklausomybės laikotarpiu darytose fotografijose žmonės labiau atsipalaidavę, nesuvaržyti, kai kurių veiduose galima pastebėti lengvą šypsenėlę, gerą nuotaiką.

Įdomi antropologiniu požiūriu Šiaulių fotografo Joseti Juno fotoateljė daryta fotografija, charakterizuojanti ir atskleidžianti XX a. pradžios šiauliečių sutuoktinių porą (žr. 1 pav.). Šios pirmąkart skelbiamos nuotraukos averse pavaizduota stovinti pasiturinti miestiečių pora: vidutinio amžiaus su ūsais stambus vyriškis ir šalia jo nedidelio ūgio smulki moteriškė, dešinėje rankoje laikanti knygą. Ši manoma šiauliečių sutuoktinių pora fotografuota maždaug apie 1914–1918 m. fotografo Joseti Juno fotoateljė Šiauliuose. Šios fotografijos nugarėlės viršutinėje dalyje ranka darytas įrašas, kuriame nurodyta nufotografuotų žmonių pavardė ir vardai: „Ziemel, Reinis. Anė“ (Nekrašius, 2007: 7).

1 pav. Šiauliečiai Anė ir Reinis Ziemeliai. Fotografas – Joseti Juno. XX a. pr.

Žinomas XX a. pradžios Šiaulių fotografas J. Arnsonas dažniausiai fotografavo žmones kiek pasisukusius į kairę ar žiūrinčius tiesiai į objektyvą. Kito šiauliečio fotografo B. Zatorskio šiauliečių portretuose dažniausiai pozuojančių žvilgsniai nukreipti į šoną, grupinėse fotografijose žmonės žiūri į objektyvą (Kaktienė, 2004: 7). Fotografuodamas šiaulietes moteris, B. Zatorskis išsiskyrė savita fotografavimo maniera iš profilio.

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Šiaulių fotografų G. Chabaso, J. Arnsono, B. Zatorskio, S. Šmuilovo, Ch. I. Zakso fotografijos pasižymi apgalvota kompozicija, subtiliu apšvietimu, pagarba pozuojančiojo asmenybei ir jo išvaizdai. Jų fotografijos perteikia ne tik išorinį žmogaus vaizdą, bet ir vidinį jo pasaulį. Iš šių retroportretų sklinda dvasinio artumo ir natūralumo žavesys, kurio kartais taip pasigendama šiuolaikinėse fotografijose.

Šiaulių fotografų ateljė iki XX a. 4-ojo dešimtmečio darytose fotografijose pozuojančių žmonių žvilgsniai dažniausiai nukreipti į objektyvą ar į įsivaizduojamą tašką. Vėlesnio laikotarpio fotografijose dažniau žiūrima žemyn ar pasisukus profiliu į šoną, kartais visai nususukus nuo objektyvo. Pozuojantysis stovi prieš kamerą laisvai ir natūraliai, tiesiai ar pasisukęs šonu. Vyrai fotografijose atrodo labiau atsipalaidavę nei moterys, dažnai stovi pasirėmę į kokią nors stovą ar kėdės atkalnę.

Šiauliečių portretuose ryškūs lyčių skirtumai – tiek pagal išvaizdą, tiek pagal aprangą. Juose išsiskiria dvi erdvės: vyriška ir moteriška. Gru-

pinėse fotografijose vyrai dažnai stovi atskirai nuo moterų: vyrai – dažniausiai kairėje, moterys – dešinėje pusėje. Moterys daugelyje nuotraukų pozuoja susikausčiusios, įsitempusios, joms galbūt svarbiau nei vyrams, kaip atrodys jų šukuosena ar išorė.

Fotografijose vyrai dažniausia yra vidutinio ūgio, labiau apskritagalviai, platesnio veido, tamsesnių plaukų ir akių. Moterys, lyginant su vyrais, yra žemesnio ūgio, daugiau apskritagalvės ir labiau apskritaveidės. Jos dažniau yra tamsesnių akių: tarp moterų yra daugiau rudakių ir mažiau mėlynakių nei vyrų; betgi šviesiaplaukių daugiau, atrodo, yra moterų nei vyrų (Balys, 2000: 66).

XX a. 4-ojo ir 5-ojo dešimtmečio šiauliečių portretuose veido išraiška kiek santūresnė, rimtesnė. Šio laikotarpio nuotraukos, atsižvelgiant į aprangą ir papildomus atributus bei papuošalus, daugiau informatyvesnės, išraiškingesnės. Jos atskleidžia to meto žmonių išraišką, pasaulėžiūrą, visuomeninę ir socialinę padėtį, profesiją, pomėgius. Vėlesnio pokarinio laikotarpio tradiciniai šiauliečių portretai ir grupinės nuotraukos ne tokios ryškios ir informatyvios, iš jų gerokai sunkiau nustatyti socialinę žmonių padėtį ar profesiją.

Šeimyninė fotografija ir šeimos albumai

Jau nuo fotografijos išradimo pradžios atsirado tradicija įamžinti šeimą. Vyro ir moters sąjungą ir jų ryšius šeimoje geriausiai atskleidžia senoji fotografija. Ji išaukština šeimą, kurioje viešpatauja tėvo autoritetas ir motinos pasiaukojimas, kur pareiga ir šeimos garbė nėra tik tolimos nepasiekiamos sąvokos, kur vaikų meilė tėvams ir tėvų vaikams yra neišskiriama, neparduodama, nepakeičiama vertybė. Gal todėl šeimyninė fotografija yra kaip talismanas, kaip relikvija, sauganti ir puoselėjanti amžinąsias šeimos vertybes.

Šiauliuose ir jos apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, XX a. pradžioje, ypač 3-ajame ir 4-ajame dešimtmetyje, susiklostė šeimyninio fotografavimo tradicijos. Buvo įprasta visiems šeimos nariams susirinkus kokia nors proga ir apsirengus puošniausiais rūbais nueiti pas miesto fotografą ir jo ateljė visiems kartu įsamžinti.

Dviejų žmonių – vyro ir moters – jausmai, jų santykiai šeimoje, neretai fotografijoje kalba iškalbingiau už bet kokius žodžius ar judesius. Vyro ir moters ryšiai senosiose nuotraukose atsiskleidžia savitai ir iškalbingai.

Šioje nuotraukoje užfiksuota jauna šiauliečių pora, apytiksliai prieš 80 m. atėjusi į žinomo fotografo Ch. Zakso fotoateljė Šiauliuose ir išsamžinusi fotografijose, paliko ne tik išorinį vaizdą, bet ir tą sunkiai nusakomą laiko žavesį (žr. 2 pav.). Iš fotografijos sklinda dvasinio artimumo ir jausmo švarumas, kurio kartais pasigendame dabarties fotografijose. Šie kuklūs, net ir savotiškai drovūs jauni žmonės pasako apie tą laikotarpį daugiau nei knygos ar istoriniai šaltiniai, kaip žmonės gyveno, kokie buvo jų idealai ir jausmai.

2 pav. Nežinoma jaunų šiauliečių pora. Fotografas – Ch. Zakso. Apie 1928 m.

Paprastai fotografija laikoma daiktų pažinimo įrankiu. Visi fotografai tiki, kad fiksuoja tikrąjį grožį, kurį savo nuotraukose mėgžioja įvairios mėgėjų kartos. Herojinio modernizmo laikotarpiu fotografo darbas vadintas elitine, pranašiška, griaunančia užtvaras ir nuplėšiančia paslapties skraistę veikla.

Senoji šeimyninė fotografija – tarsi estafetė, perduodanti praeities, dabarties ir ateities viziją. Žiūrint į praėjusio amžiaus kartos veidus, neišvengiamai pagalvojama apie žmogaus gyvenimo laikinumą ir laiko poveikį. Tik fotografija – tas vaizdo stebuklas – pajėgi sustabdyti laiko tėkmę. Išvalgesnis žiūrovas iš karto pastebi, kad fotografija dažnai yra per daug tiesmukiška, aštri, apnuoginanti, nors fotografas iš anksto nė neplanavo ko nors „demaskuoti“. Portretas ne tik įamžina žmogaus išorę, tačiau iš tikrųjų jis atskleidžia subtiliausius charakterio bruožus, kurių joks tapytojas neišdrįstų perkelti į drobę.

Ypač svarbūs pažintine prasme yra šeimos fotografijų albumai. Menotyrininkas Virginijus Kinčinitis, analizuodamas šeimos albumo kaip tapatumo paieškos svarbą, pabrėžia: „<...> fotografija maitinasi savo priešingybe, šeimyninio fotoalbumo mikropasaulyu, tuo, kas skirta tik giminės žvilgsniui, jos laikui ir uždarams kraujo ryšių reikšmėms“ (Kinčinitis, 1999: 8).

Įprasta, kad daugelyje šeimos albumus perteikti šeimyninių švenčių fragmentai, šeimos narių, tėvų ir vaikų, senelių ir anūkų, brolių ir seserų, pusbrolių ir puseserių, tetų ir dėdžių ir pan. ryšiai, atskleidžiama jų antropologinės sąsajos ir išoriniai požymiai bei tapatumas. Jose iš gausybės fotoateljė atrinktų buities fotografijų išryškėja žmonių portretų galerija, seka, žmogaus vaizdo ir tipo samprata. „Levinas mano, kad sieti veidą su personažu yra klaidinga jau vien todėl, kad veidas neatstoja personažo biografijos. Veidas nėra „regimas“ ar nufotografuojamas, jis negali tapti turiniu, jis anapus“ (Kinčinitis, 1999: 8).

Vartant senų fotografijų albumus, dažnai žvilgsnis užkliūva už ypatingo vaizdo ar portreto, nuo kurio negalima nuleisti akių. Tokia fotografija lyg švyti, traukia dėmesį savo vidaus dvasine energija, kurią pavyko užfiksuoti fotografui. Jame užfiksuota ne tik dvasinė būseną, bet ir dvasios slinktis. Juose galima išvelgti mintis, emocijas, žmogui būdingas veido išraiškas. Kiekvienas žmogus turi savo veidą, todėl portretas yra nepakartojamas, unikalus.

Mūsų protėviai labai vertino fotografiją kaip galimybę gyventi prisiminimais. Fotografija tais laikais būdavo vos ne vienintelė sąsaja su šeima, artimaisiais. Telefonų beveik nebuvo, telegrafas, telegrama buvo nepigus malonumas. Laiškai eidavo ilgai ir nevisus pasiekdavo. Dažnam išvykus į tolimą kelionę, į užjūrį ar į kariuomenę, fotografija likdavo vienintelis ryšys su namais, šeima.

Tikėtina, kad ir šiandien šeimyninė fotografija išliks, galbūt tik nebus tokia tradiciška. Galima teigti, kad ir dabar svarbu pasidaryti šeimos nuotraukų. Jos vienija šeimą, kuria jos istoriją ir kultūrą. Šeimyninė fotografija leidžia išsaugoti tradicijas ir pajusti laiko dvelksmą.

Šioje apytiksliai prieš 80 m. fotografo XX a. pradžios Šiaulių krašto fotografo G. Cygano fotoateljė padarytoje nuotraukoje – viena tų Lietuvos inteligentų šeimų, kurioje buvo puoselėjamos svarbiausios dvasinės šeimos vertybės. Tai ypač įdomi ir reta fotografija (žr. 3 pav.). Vykusi kompozicija, subtilus apšvietimas, pagarus objekto ir vaizdo išdėstymas (Nekrašius, 2005: 4).

3 pav. Nežinoma šiauliečių inteligentų šeima. Fotografas – G. Cygas. Apie 1920 m.

Prieš objektyvą šventiškai pasipuošę tėvai: ryžtingo veido, gilių akių, išsiginiu kostiumu vilkintis tėvas, pasitempusi, išdidi mama, juos pagarbiai supa trys dukros glotniai sušukuotais plaukais, dvi stovi iš kraštų, kiekviena jų rankoje rūpestingai laikanti po knygą, vyriausioji dukra stovi pagarbiai padėjusi ranką tėvui ant peties. Per vidurį tėvams iš šonų prigludę du jaunyliai sūnūs.

Penki vaikai, išsilavinę, garbingi tėvai, puoselėjantys mūsų krašto garbingos ir darbščios šeimos ištakas. Jie atėjo pas fotografą kaip į šventę ir liko įamžinti, kad perduotų to laikmečio žmonių vaizdą, pojūtį, idealus ir šeimos dvasią.

Ši nuotrauka veikia savo nepaaiškinama laiko galia, ta sunkiai nusakoma vaizdo magija, kuriai negalima likti abejingu. Fotografija leidžia sugrįžti į tuos laikus, kai šeimos vertybės, ištikimybė, pareiga, pagarba, pasiaukojimas nebuvo tik tuščios frazės.

Moteris fotografijoje

Antropologiniu požiūriu portreto komponavimo ir fotografijos technikos pritaikymo galimybėmis labai įdomi ir reta yra 1916 m. spalio 30 d. nežinomo lietuvių fotografo fotografuotas O. Mačerinskienės portretas (žr. 4 pav.). Tiesus, kiek platokas veidas, šiek tiek primerktos plačios akys, garbanoti, į kuodą surišti plaukai. Ilga suknia, pakelta apykaklė, pusiau atvira krūtinė, ant kaklo kabo medalionas, rankos sudėtos viena ant kitos. Nuotraukoje moteris pavaizduota sėdinti prie stalo iš pen-

kių pusių: nugaros, profiliu iš dešinės, šonu iš dešinės, iš kairės ir profiliu iš kairės pusės. Penkių atvaizdų daugiakompozinis portretas ypač svarbus antropologiniu požiūriu, nes perteikia moters išvazdą įvairiapusiškai. Moters išvaizda rodo apie jos charakterio tvirtumą, nuotaikos iškilmingumą, jautrią sielą, rankos atspindi ryžtingumą ir savitvardą. Stambus planas ir mažus žvilgsnis, kiek teatrališkai dramatiškas apšvietimo kontrastas ir grakščiai iškilus sėdinčios moters portretas byloja apie savitą žmogaus kūno interpretaciją.

4 pav. O. Mačerinskienės iš Šiaulių krašto veidrodinis portretas.
Fotografas nežinomas. 1916 m.

5 pav. Nežinomos šiaulietės fotografija. Fotografas – J. Arnsonas.
Apie 1914 m.

Kitoje, apytiksliai prieš 95 m. šiauliečio fotografo J. Arnsono fotoateljė darytoje nuotraukoje nufotografuota viena to meto Šiaulių miesto gyventojų (žr. 5 pav.). Kas ši moteris buvo anksčiau – nėra žinoma. Tačiau tai nėra svarbiausia, svarbu kita: iškilmingas moters stovėjimas prieš objektyvą, elegancija kelia susidomėjimą, žavesį. Ji paslaptinga ir kartu avira. Fotografas tik krašteliu pasižiūrėjo į jos pasaulį, palikdamas paslapties skraistę ir galimybę patiems susivokti apie šios nepažįstamosios vidinį grožį ir sielą.

Pasižiūrėjus į šią nuotrauką, susidaro įspūdis, kad ji niekuo nesiskiria iš to laikmečio moterų. Vis dėlto žvilgsnis nepaleidžia

jos. Ši moteris nekalba, žodžiai neturi reikšmės. Tai tik viena akimirka, tik vienos jos gyvenimo linijos išryškinimas. Tačiau kiek daug joje galima rasti paslaptingo, neišsakyto jausmo. Vizualizuojamas moters grožis, ji nevaizduoja, ji yra tokia, kokia yra. Kas gali būti nuoširdžiau ir intymiau už nesuvaizduotą akimirką, veiksmą, emociją?

Moteris iš fotografijos patraukia savo žvilgsniu, išvaizda, ta sunkiai nusakoma vidine šiluma ir savo vertės pajautimu. Tai matomai moters iš miesto aukštuomenės portretas. Fotografas J. Arnsonas su dideliu atsakingumu ir pagarba perteikė šios didingos ir orios moters pasaulį, jos išorinius bruožus. Puikus apšvietimas, vykusi ir turtinga detalėmis dekoracija, puošnūs, iškilmingi moters rūbai, papuošalai, šukuosena – viskas byloja apie nepaprastai valingos moters harmoningą dvasinį pasaulį.

Ypač įsimintinas šios moters veidas. Jis yra švelnių bruožų, lygus ir klasikinis. Jame galima pamatyti didelę rimtį ir eleganciją, dvasinę tobulybę. Ši nežinomoji atskleidžia to laiko moters išvaizdą, pasaulėžiūrą, intelektą, harmoniją.

Tarpukaryje (prieškaryje) Lietuvoje buvo paplitęs šviesiaplaukės ilgakasės merginos įvaizdis (žr. 6 pav.). Pasitaiko šukuosenų, kur kasos supintos ir susuktos lanku. Ilgainiui vietoj tvarkingų, kartais „glotniai prigludusių“ plaukų šiaurietės moterys 2-ajame ir 3-ajame dešimtmetyje pamėgo ilgesnes, laisvesnes, kartais šiek tiek suveltas šukuosenas.

6 pav. Nežinomos šiaurietė.
Fotografavęs nežinomas.
1929 m.

Šiaurietės moterys nebijojo eksperimentuoti ir šukuotis taip, kaip ir didmiesčių damos, ponios ir panelės. 1924–1925 m. Europoje prasidėjusi trumpų plaukų moda greitai pasiekė ir Lietuvą, paplito Šiauriuose. Kaip matyti iš senųjų fotografijų, Šiauriuose ji plito gana sparčiai, nes daugelis turtingesnių ir išsilavinusių šiaurietėčių visuomet sekė europinės mados naujienas ir stengdavosi nuo jos neatšilikti. Madingiausi kirpimai buvo daromi ir Šiauriuose – mieste netruko gerų šios srities specialistų. Dažniausia moterys mėgdavo glotniai prie kaktos ar smilkinių prigludusias garbanas, tik prieš Antrąjį pasaulinį karą pradėtos daryti šukuosenos su puresnėmis bangomis. Šiaurietės nevengė trumpo kirpimo ir garbanų. Profesionalūs kirpėjai taip pat nau-

dojo lakus plaukams standinti. Tai akivaizdu iš vėlesnių dešimtmečių nuotraukų.

Moterų portretuose iki XX a. 4-ojo dešimtmečio dominuoja kuklios moterų šukuosenos: trumpi plaukai ir sklaidymas iš kairės į dešinę. Plaukai visada surišti, šukuosenos tvarkingos. Dažniausiai jų plaukai būdavo vidutinio ilgumo. Kartais moterų plaukai banguoti. Taip pat galima sutikti moterų, kurios plaukus susipynusios į kasas. Kartais į plaukus buvo įsirišamas medžiaginis raištis, vadinamas kaspinu, kuris greičiau atliko estetinę, o ne praktinę funkciją. Pasitaikydavo ir šukuosenų, kur į plaukus įsegtos gėlės.

Nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio šiauliečių plaukų sušukavimas keičiasi: rečiau skiriamas sklaidymas, plaukai puresni, šiek tiek ilgesni, tačiau tendencija plaukus kirpti trumpai išlieka.

XX a. pradžioje, iki Pirmojo pasaulinio karo, šiauliečių moterų rūbai nepasižymi didele įvairove. Dažniausiai jos būdavo apsirengusios paprasto kirpimo suknelėmis, trumpomis palaidinėmis, nešiodavusios ilgus sijonus ir ne vieną, o kelis iš karto. Pūstos drabužių rankovės, daug raiškių – dar vienas specifinis to laiko bruožas. Šiaulietės taip pat nešiojo ilgąs kojines, avėjo batelius uždarais galais. Po Pirmojo pasaulinio karo moterų rūbai buvo dar paprastesni, praktiškesni. Iki 3-ojo dešimtmečio moterų drabužiai buvę vienspalviai, o vėliau vis labiau populiarėjo margi audiniai, iš to paties arba kito audinio siūtos ar nertos apykaklės. Nuo 4-ojo dešimtmečio moterys rengėsi palaidinėmis su nedidelėmis iškirptėmis, dominavo uždaros apykaklės. Kartais jos suknelę persijuosdavo diržu, kuris paaukštindavo taliją. Tradiciniai rūbai – blauzdas siekiantis sijonas, dažnai vienspalvis, iki kulkšnių. Ryškus moterų tarpukario akcentas – atviros apykaklės. Šiaulietės dažniausiai avėjo suvarstomus batus uždarais galais. Mergaičių rūbai ornamentuoti, išmarginti įvairiais raštais. Yra fotografijų, kur šiaulietės nusi-fotografavusios su tautiniais rūbais (žr. 7 pav.).

Iki XX a. 5-ojo dešimtmečio šiaulietės mėgo fotografuotis siūtais drabužiais, dažniausiai suknėmis arba palaidinėmis ir ilgais sijonais. Taip pat jos vilkėjo ilgąs suknias ar sarafanus su

7 pav. Dvi nežinomos šiaulietės su lietuviškais tautiniais rūbais. Fotografas – M. Chotimlianskis. Apie 1930 m.

baltais marškiniais, kai kur galima pamatyti vilkint ir liemenes. Nuotraukose nepasitaikė pastebėti, kad moterys dėvėtų ilgas kelnes, vadinasi, tais laikais tai dar nebuvo priimtina.

Iki XX a. 3-ojo dešimtmečio pabaigos moterų rūbai dažniausiai būdavo vienspalviai, o nuo 1930-ųjų margi audiniai vis labiau populiarėjo. Prie vienspalvio audinio rūbų dažnai būdavo prisiuvamos kitos spalvos apykaklės. Kartais jos siūtos iš to paties audinio, kaip ir palaidinės ar suknišios, tačiau kartais būdavo prisiuvamos nertos vašeliu ar siūtos iš kitos medžiagos. Prie apykaklių dažnai prisegdavo kaspiną ar raištelį, kuris suteikdavo apdarui tam tikro puošnumo. Pastarieji akcentai itin būdingi 4-ojo dešimtmečio pabaigai ir 5-ojo dešimtmečio pradžiai.

Viena populiariausių moterų apdarų – palaidinės, siūtos labai įvairiai. Dažnai priekyje jos susagstomos puošniomis sagomis, kurios neretai aptrauktos audiniu. Nuo XX a. 4-ojo dešimtmečio antrosios pusės beveik nebenešiojamos palaidinės su nedidelėmis iškirptėmis, pradėta nešioti iki kaklo susagstyti rūbus, dominuoja uždaros apykaklės.

Moterys kartais persijuosdavo liemenį diržu, kuris suteikdavo figūrai daugiau elegantiškumo nei praktinės reikšmės. Seginti jį juosmens viršutinėje dalyje, moterys vizualiai paaukštindavo taliją, ypač tai gerai išryškėja fotografijoje.

Iki Antrojo pasaulinio karo darytose fotografijose kai kurios moterys nešiojo galvos apdangalus, dažniausiai baltas skareles, rečiau skrybėlaites. Neretai moters galvą puošė skrybėlaitė ar tiesiog skarelė, surišta už ausų. Kai kurios moterys nešiojo nedidelės apimties beretes. Ji buvo priglundusi prie galvos, nešiojama pakreipta į vieną ar kitą pusę, į viršugalvį. Jos buvo paplitusios ir po Antrojo pasaulinio karo, ypač tarp kaimo ir miesto inteligenčių.

Moterys mėgo fotografuotis pasipuošusios ilgais ar trumpais karoliais, kartais įsisėgusios sege, kiek rečiau ant rankų pastebimi žiedai. Plaukus dažnai puošdavo kaspinas, gėlės žiedas, kuris būdavo segamas ir prie krūtinės, ant kaklo – gintariniai karoliai. Kaip jau minėta, estetinę funkciją atlikdavo plaukų raiščiai, puošnios sagos ir apykaklės, įvairūs kaspinai, diržai, taip pat nėriniai, apyrankės ir kt.

Moterys nuotraukose nufotografuotos sėdinčios arba stovinčios. Jos stovi atsirėmusios į koloną ar stalėlį ar sėdi suglaudusios kojas, pasidėjusios rankas ant kelių. Grupinėse nuotraukose moterys stovi uždėjusios ranką ant šalia esančio vyro peties arba atsirėmusi į kėdės atlošą, pasirėmusios į staliuką ar koloną.

Moterys neretai fotografuodavosi su rankinėmis: sėdint jas pasidėdavo ant kelių, o stovint laikydavo rankoje. Jos kartais fotografuodavosi su knyga ar gėlėmis rankose. Pastebima, kad nuotraukose, kurios darytos fotoateljė, gėlės kartais būdavo dirbtinės.

Šiauliečių moterų išvaizda kito kintant laikmečiui, madai, socialinėms ir ekonominėms sąlygoms – tai daugiausia atsispindėjo išvaizdoje, rūbuose, šukuosėnose, papuošaluose.

Šioje apytiksliai prieš 90 m. šiauliečio fotografo J. Arnsono fotoateljė darytoje nuotraukoje nufotografuota viena to meto pasiturinčių Šiaulių miesto gyventojų (žr. 8 pav.). Kas ši moteris buvo anksčiau – nežinoma. Jos amžius – apie 35 m.

Moteris išsiskiria išdidžia laikysena, prabangia apranga. Tai moters iš miesto aukštuomenės portretas. Fotografas su dideliu atsakingumu ir pagarba perteikė šios didingos ir orios moters pasaulį. Puikus apšvietimas, vykusi ir skoninga dekoracija, puošnūs, išvaizdūs moters rūbai, brangūs papuošalai, tvarkinga šukuosena – viskas byloja apie nepaprastai valingos moters harmoningą dvasios pasaulį.

Ypač įsimintinas šios moters veidas. Jis kiek pailgas, atviras, išsiskiria akys, tiesi nosis, taisyklinga veido forma. Jis švelnus ir kartu gražus. Jame galima pamatyti didelę rimtį ir eleganciją, dvasinę tobulybę. Ši nežinomoji byloja apie to laiko moters pasaulėžiūrą, rimtį, intelektą, harmoniją. Iš moters trykšta dvasinė ramybė, didingumas, orumas, dora.

Vyrai fotografijoje

Dažniausia vyrų apranga – tamsus švarkas, šviesesni marškiniai, taip pat tamsūs ir vienspalviai kostiumai. Jie taip pat dėvėjo tamsius švarkus, susagstomas liemenes, juodas kelnes ir šviesius marškinius. Paprastomis dienomis vyrai dėvėjo praktišką švarką, darbines kelnes ar kostiumą, dažnai nešiodavo kepurę su snapeliu. Jiems buvo ypač svarbus praktiškumas – tai atsispindi iš drabužių spalvos: drabužiai tamsūs, audinys tvirtas, todėl būdavo ilgai dėvimi. Dažnai rišimas kaklaraištis,

8 pav. Nežinoma pasiturinti šiaulietė. Fotografas – J. Arnsonas. XX a. pr.

rečiau peteliškė ar apsieinama be jų. Be kaklaraiščių fotografuodavosi tik kaimo vyrai. Kaklaraiščiai tamsūs ir vienspalviai, bet pasitaiko ir raštuotų.

Vyrai mėgo fotografuotis į švarko atlapą įsisegę ženklelį, į švarko viršutinę kišenę įsidėję nosinę – fantaziją, į marškinius atvartus įsisegę sąsagas ir kt. aksesuarus. Vyrai dėvėjo kišeninius laikrodžius su grandinėle. Kišeninis laikrodis su puošnia grandinėle turėjo ne tik praktinę reikšmę, kartu tai buvo ir prabangos detalė, solidumo ženklas (žr. 9 pav.).

Vyrų marškiniai dažniausiai balti, rečiau juostuoti ar margi. Kartais jie fotografuodavosi su tamsių spalvų puspalčiais ar paltais, ant galvos užsidėję skrybėles. Vyrai ant kaklo nešiojo šalikus, tačiau nuotraukose tai nėra dažnas reiškinys. Jie avėjo ilgus aulinius arba trumpus suvarstomus batus.

Dažnai šiauliečių portretuose žmonės pavaizduoti stovintys ar sėdintys. Vyrai sėdi įvairiomis pozomis, kartais užsikėlę koją ant kojos. Būdingas požymis – sėdint rankas susidėti ant kelių. Vyrų stovėseną išdidi, nepriklausoma, jie laiko rankas sunėrę ant krūtinės ar užkišę už švarko, atsirėmę lazda ar lazdele, rečiau sulenkiamu skėčiu. Kai kurie vyrai stovėdami laiko rankas sunėrę už nugaros. Pasitaiko nuotraukų, kur vyrai nusifotografavę rankoje laikantys cigaretę.

Vyrų, kaip ir moterų, šukuosenos iki XX a. 4-ojo dešimtmečio dominuoja sklastymas iš kairės į dešinę. Vėlesnėse fotografijose sušukavimas keičiasi: rečiau skiriamas sklastymas, plaukai puresni, šiek tiek ilgesni, tačiau plaukai kerpami trumpai. Šukuosenos tampa mažiau pedantiškos, sušukavimas darosi laisvesnis, įvairesnis.

XX a. pradžios vyrų šukuosenos dominuoja tradicinis sklastymas iš kairės į dešinę arba į viršų ir atgal sušukuoti plaukai, tačiau pastebimas ir sklastymas per vidurį.

Nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio šiauliečių plaukų sušukavimas keičiasi: rečiau skiriamas sklastymas, plaukai puresni, šiek tiek ilgesni, tačiau tendencija plaukus kirpti trumpai išlieka. Vyrų šukuosenos tampa ne tokios pedantiškos. Tai dažniausiai patogios šukuosenos, kurių

9 pav. Šiaulietis Vytautas Stasiulis. Fotografas – M. Chotimlianskis. 1934 m.

praktiškumą lėmė gyvenimo provincijoje ypatumai. Kai kurie vyresnio amžiaus vyrai nešiojo trumpus ūsus ir tvarkingai prižiūrimas barzdas (žr. 10 pav.).

Iki Antrojo pasaulinio karo darytose fotografijose kai kurių vyrų galvas dengia kepurės arba skrybelės, rečiau beretės. Ypač tai ryšku nuotraukose, darytose lauke. Reikia atkreipti dėmesį, kad praktinę funkciją atliekantys galvos apdangalai būdingi tik kaimo gyventojams, o miestiečiams tai yra tik estetinę reikšmę turinčios detalės ar mados atributas.

10 pav. Nežinomas šiaurietis. Fotografas nežinomas. 1924 m.

Grupinės fotografijos

Grupinės fotografijos buvo daromos fotoateljė, vėliau – prieškaryje ir lauke. Pavyzdžiui, išėjus į kiemą, prie savo gyvenamojo namo, sode ar parke. Buvo fotografuojami šeimos nariai, giminės nariai ar vestuvių, laidotuvių ir kitų įvykių bei renginių dalyviai, draugų sanbūriai. Žmogus buvo rikiuojamas prie žmogaus, o susidariusi žmonių grupė buvo sustatoma prie tam tikro pastato, medžio, gamtos objekto, paminklo ir kt. Taip pat prie kolektyvo ar tam tikro žmonių susibūrimo dalyvių buvo išdėstomi įvairūs daiktai, įrankiai, muzikos instrumentai, sporto inventoriūs ir pan. Taigi fotografijose viskas buvo derinama ir komponuojama – tiek žmonės, tiek daiktai (žr. 11 pav.).

1945–1960 m. nuotraukose šiaurietiški veidai santūrus, žmonės pasitempę, tačiau nebėra tokie susikaustę prieš objektyvą, kaip tai būdinga XX a. pradžios nuotraukoms. Šio laikotarpio fotografijos yra daug informatyvesnės, rodančios to meto madas, žmonių gyvenimo būdą, išsilavinimą, profesiją, visuomeninę ir socialinę padėtį. Miestiečiai atrodo gyvybingesni, atviresni, nuoširdesni. Jų veido bruožai dvasingi, taisyklingi, nes to meto žmonės jau buvo atviresni, ne tokie susikaustę, paprastesni.

1960 iki 1980 m. nuotraukose žmonės tarsi suvienodėję, fotografijų stilius šabloniškas. Galbūt tam įtakos turėjo tai, kad fotografavimasis tapo įprastu dalyku, masiniu reiškiniu ir žmonės ne taip rūpestingai tam ruošdavosi. Šiuo laikotarpiu portretai dažniausiai daromi iki pečių linijos arba iki pusės.

11 pav. Grupinė Julijono Šalkauskio (sėdi centre), filosofo Stasio Šalkauskio tėvo, giminės nuotrauka. Fotografas – J. Arnsonas. Apie 1920 m.

Vėlesnio laikotarpio tradiciniai šiauriečių portretai yra ne tokie ryškūs ir informatyvūs, iš jų sunku nustatyti žmonių gyvenimo būdą, visuomeninę padėtį ar profesiją.

Fotoateljė fotografuojamų šiauriečių portretai būdavo komponuojami pasitelkiant pieštą gamtos motyvais foną, įvairią butaforiją, baldų rekvizitą kaip svarbią detalę, portretuojamasis rankose laikydavo laikraštį, knygą, lazda, moterys – gėlę, knygą, rankinę (žr. 12 pav.).

Švenčių ir renginių Šiauriose metu darytos nuotraukos atskleidžia tradicijų ir papročių raidą. Jos buvo nepaprastai svarbios socialiniam žmogaus vystymuisi ir jo savimonės formavimuisi. Fotografija parodo, kokią svarbią vietą žmogaus gyvenime užėmė šventės, kai susiburdavo visa bendruomenė ir žmonės pajusdavo tarpusavio bendrumą.

Vystantis fotografijai Lietuvoje, kito ir plėtėsi jos galimybės, tačiau pats žmogus išliko savitas, nepakartojamas ir individualus. Užfiksuotos gyvenimo akimirkos, papročiai, daiktai, laikysena, mados padeda antropologijos mokslui tirti žmogaus vystymąsi.

12 pav. Šiaurietės Kazės Š. portretas su knyga. Fotografas – Ch. Zaksas. 1926 m.

Šiauliečių fotografijose atsiskleidžia kai kurios krašto žmonių savybės, fotografijos meno tendencijos ir kryptys, mados ir buitės, papročiai ir tradicijos, kurios būdingos ir daugeliui Lietuvos regionų.

Šiauliečių portretai ir grupinės fotografijos – neatsiejama visos tautos kultūros dalis, leidžianti geriau suvokti charakteringus krašto kultūros, pasaulėvokos ir tradicijų elementus.

LITERATŪRA

Sontag S., *Apie fotografiją*, Vilnius, 2000.

Balys J., *Raštai II*, Vilnius, 2000.

Katkienė A., Iš senosios Šiaulių fotografijos istorijos. XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios fotoateljė Šiauliuose, *Šiaulių kraštas*, 2004, gegužės 15, p. 7.

Kinčinitis V., Persona. Veidas. Mirtis, *Literatūra ir menas*, 1999, vasario 27, p. 8.

Višinskis P., *Antropologinė žemaičių charakteristika*, Sud. G. Česnys, Vilnius, 2004.

Gabecas A., *Prisiminimai apie prieškarį Šiaulius*, Rankraštis saugomas asmeniniame autoriaus archyve, 2005.

Nekrašius J., Šeimyninė fotografija, *Šiaulių kraštas*, 2005 vasario 26, p. 4.

Nekrašius J., Povilas Višinskis – fotografas, *Devintieji Povilo Višinskio skaitymai*, 2006 m. birželio 30 d. vykusios mokslinės konferencijos pranešimai, Sud. D. Striogaitė, Šiauliai, 2006.

Nekrašius J., Senoji Šiaulių fotografija (1863–1944), *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, Sud. Dž. Maskuliūnienė, K. Župerka, Šiauliai, 2006.

Nekrašius J., Surastas nežinomas Šiaulių fotografas, *Šiaulių kraštas*, 2007, rugpjūčio 31, p. 7.

ŠALTINIAI

1, 5, 8 iliustracijos – iš kolekcininko P. Kaminsko, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 12 iliustr. – iš J. Nekrašiaus, 4 iliustr. – iš P. Karaliūno, 11 iliustr. – iš S. Šalkausko rinkinių.

PORTRAIT OF ŠIAULIAI INHABITANTS ACCORDING TO THE OLD PHOTOGRAPHY

(Historical and anthropological characteristic of Šiauliai inhabitants of the 20th century according to the old photography)

Jonas Nekrašius

Summary

The article discusses relation between anthropology and photography, and contribution to anthropology and photography of a famous person of Lithuanian culture and society, writer Povilas Višinskis (1875-1906). History of Šiauliai photography, development of family photography and family albums are reviewed in short. Anthropological alliances, external similarities and consistent patterns, as well as typical features of portraits of Šiauliai inhabitants, recorded in the old Lithuanian photography, starting from the late 19th century till the fifth decade of the 20th century, are discussed. According to time photographs were taken and their style, the following types of portraits of Šiauliai inhabitants are distinguished: from the end of 19th century till World War I, period of independence, years of the World War II, after war, and period of restoration of independence.

Investigating portraits of Šiauliai inhabitants, common visual features and attributes are discovered, such as lineaments of faces, hairstyle, outfit, different accessories and other details, dictated by contemporary fashion and other circumstances. Characteristics and peculiarities of portraits of man and woman, and group photographs are revealed from historical and anthropological viewpoint.

Photography of Šiauliai inhabitants reveals some features and attributes of people of this region, tendencies and trends of photography, fashions and everyday home life, customs and traditions. Portraits and group photography of Šiauliai inhabitants are inseparable part of the culture of the whole nation, which allows understanding typical elements and consistent patterns of culture of the land, perception of the world, and traditions better.